

PROBLEMS OF PROLONGING THE USEFUL LIFE OF SOLID HOUSEHOLD WASTE LANDFILLS

Iroda Ruzieva¹

Numonjon Shakirov²

*Scientific Research Institute of Environmental and Nature Protection Technologies, Center for the
Organization of Republican Sanitary Cleaning Works*

KEYWORDS

solid household waste,
sanitation facilities, waste
heap, waste sorting, ecological
culture

ABSTRACT

This article provides information on the norms of household waste generation and their transportation, as well as an analysis of the work carried out in this field.

2181-2675/© 2023 in XALQARO TADQIQOT LLC.

DOI: 10.5281/zenodo.7853474

This is an open access article under the Attribution 4.0 International(CC BY 4.0) license (<https://creativecommons.org/licenses/by/4.0/deed.ru>)

¹ Head of the Laboratory of the Scientific Research Institute of Environmental and Nature Protection Technologies, Tashkent, Uzbekistan

² Chief specialist of the Center for the Organization of Republican Sanitary Cleaning Works, Tashkent, Uzbekistan

ҚАТТИҚ МАИШИЙ ЧИҚИНДИ ПОЛИГОНЛАРИНИ ФЙДАЛАНИШ МУДДАТИНИ УЗАЙТИРИШ МУАММОЛАРИ

**KALIT SO‘ZLAR/
КЛЮЧЕВЫЕ СЛОВА:**

қаттиқ маиший
чиқиндилар, санитар
тозалаш корхоналари,
чиқиндихона,
чиқиндиларни саралаш,
экологик маданият

ANNOTATSIYA/ АННОТАЦИЯ

Ушбу тезисда маиший чиқиндиларнинг ҳосил бўлиши ва уларнинг ташиб чиқиб кетилиши бўйича маълумотлар ва ушбу соҳада амалга оширилган ишларнинг таҳлили келтирилган.

Ҳозирги замон тараққиётида аҳоли сони тез кўпайиб бормоқда, натижада турмуш тарзида ҳосил бўлаётган қаттиқ маиший чиқиндилар(кейинги ўринларда-ҚМЧ) ҳам мутаносиб равишда ортиб бориши барча давлатлар каби бу борада республикада тегишли чоралар кўришига тўғри келмоқда.

Мисол учун дунёда аҳоли сони динамикаси қуйидагича кузатилмоқда.

1-жадвал

Аҳоли сони динамикаси

Дунё бўйича аҳоли сони		Ўзбекистон
1804 й	1 млрд	-
1927 й	2 млрд	-
1960 й	3 млрд	8,4 млн
1974 й	4 млрд	13,4 млн
1987 й	5 млрд	19,6 млн
1999 й	6 млрд	24,2 млн
2022 й	8 млрд	35,2 млн

Таъкидлаш жоизки, 1804 йилдан 1927 йил ва 1960 йилгача аҳоли сони 1 миллиардга кўпайган бўлса, кейинги йилларда ҳар 12-14 йилда 1-2 миллиардга кўпайиши кузатилмоқда. Натижада аҳолидан чиқаётган қаттиқ маиший чиқинди ортиб бориб, жаҳон миқёсида долзарб муаммоларга айланмоқдаки буни ечимини топиш зарурати бўлмоқда. Ўзбекистонда эса аҳоли сони жаҳонга нисбатан жуда тез суратлар билан ўсмоқда.

Атроф муҳит ва табиатни муҳофаза қилиш технологиялари илмий- тадқиқот институти мутахассислари томонидан амалга оширилган илмий-тадқиқот натижалари таҳлилларига кўра бир кишида кунига 0,75 кг чиқинди, йилда ўртача 273,7 кг чиқинди ҳосил бўлади. Аҳоли даромади ва ҚМЧ пайдо бўлиш меъёри бир бирига боғлиқ омиллардир. Шу сабабли айтиш мумкинки, туман ва қишлоқ марказларида ҳосил бўлаётган ҚМЧ миқдори вилоят марказларидагига нисбатан

камроқ бўлади.

Тарихга назар ташлайдиган бўлсак, Ўзбекистонда қаттиқ маиший чиқиндилар қуйидагича ташиб чиқарилган.

2-жадвал

Ўзбекистон Республикасида қаттиқ маиший чиқиндиларни олиб чиқиб кетилиши (минг тонна)

Т/ Р	Ҳудудлар	2007 й.	2008 й.	2009 й.	2010 й.	2015 й.	2020 й.	2021 й.	2022 й.
1	Қорақалпоғис тон Республикаси	64,5	47,4	47,9	56,4	271,0	271	263,7	277,7
2	Андижон	253,6	234,3	215,0	219,5	456,7	457	727,9	740,2
3	Бухоро	235,9	348,8	39,9	118,8	278,7	279	382,0	376,2
4	Жиззах	56,4	39,9	49,5	52,9	189,6	190	271,7	277,8
5	Қашқадарё	83,2	123,1	185,2	140,3	429,9	430	662,2	669,4
6	Навоий	108,1	323,5	383,4	136,4	144,9	145	271,6	230,9
7	Наманган	344,8	80,3	147,3	128,7	390,1	390	583,6	435,8
8	Самарқанд	189,8	67,1	130,6	109,2	549,4	549	610,3	637,9
9	Сурхондарё	360,4	77,9	141,1	159,3	371,1	371	445,4	488,8
10	Сирдарё	69,5	57,4	72,9	70,5	122,2	122	136,5	143,9
11	Тошкент вил.	210,4	148,1	149,8	128,2	284,6	285	601,2	583,5
12	Фарғона	625,7	381,2	683,2	631,0	538,8	539	823,9	871,2
13	Хоразм	112,6	26,4	27,7	69,2	271,4	271	422,8	415,1
14	Тошкент ш.	1263, 7	2066, 8	2366, 5	1802, 0	368,3	368	815,3	668,4
	Жами	3978, 6	4022, 2	4640, 0	3822, 4	4666, 7	4666, 8	7018, 1	6816, 8

2007-2010 йилларда ҚМЧ бўйича маълумотлар етарли даражада мониторинг олиб борилмаганлиги туфайли рақамларда фарқлар бўлган.

Республикамизда 2001 йилга қадар санитар тозалаш соҳасида ишларни ташкил этиш ва мувофиқлаштириш вазифаси Коммунал хўжалиги вазирлигига юклатилган бўлиб, маиший чиқиндиларни олиб чиқиб кетиш хизматлари “Автодормехбаза” корхоналари томонидан кўрсатилган. Ушбу корхоналар балансида жами 4 мингга яқин махсус техника бўлган.

Коммунал хўжалиги вазирлиги тугатилиб, “Автодормехбаза” корхоналари хусусийлаштирилгандан сўнг санитар тозалаш соҳасидаги вазифалар маҳаллий ҳокимлик органларига юклатилган.

Кўрсатиладиган хизматлар учун тарифлар паст даражада белгиланган (*ўртача 1 250 сўм*) ҳамда соҳада инфратузилмани ривожлантириш учун маблағ ажратилмаганлиги оқибатида 10 йилдан ортиқ муддат давомида санитар тозалаш

соҳасида етарлича муаммо ва камчиликлар вужудга келган.

Соҳадаги муаммо ва камчиликларни бартараф этиш мақсадида 2013 – 2016 йилларда Ҳукуматнинг тегишли қарори қабул қилиниб (Вазирлар Маҳкамасининг 2013 йил 3 декабрдаги 315-сон қарори), Ободонлаштириш бошқармалари 1,5 мингдан ортиқ махсус техникалар билан таъминланган.

Махсус техникалардан мақсадсиз ва самарасиз фойдаланиш оқибатида 2016 йил ҳолатига аҳолининг бор йўғи 5% яни 1,3 млн. киши ёки 351 та МФЙ (Тошкент шаҳридан ташқари) маиший чиқиндиларни олиб чиқиб кетиш хизматлари билан қамраб олинган эди.

Ўтган давр мобайнида чиқиндилар билан боғлиқ ишларни амалга ошириш соҳасини мувофиқлаштирувчи ҳамда назорат қилувчи ягона давлат органининг мавжуд эмаслиги натижасида, маиший чиқиндиларни олиб чиқиб кетиш хизматини тизимли равишда ташкил этиш имконини бермаган.

Шунингдек, хизмат кўрсатилаётган абонентлар бўйича ишончли маълумотлар базаси шакллантирилмаган ва абонентлар билан тизимли равишда ҳисоб-китоблар амалга оширилмаган.

Маиший чиқиндилар билан боғлиқ ишларни амалга ошириш тизимини тубдан такомиллаштириш ва ривожлантириш ва соҳани тубдан ислоҳ қилиш мақсадида 2017 йилдан соҳага тегишли бўлган 20 та норматив-ҳуқуқий ҳужжатлар қабул қилинди.

Ўзбекистон Республикаси Президенти томонидан қабул қилинган фармон ва қарорлар асосида бошқарувчиси ва эгаси бўлмаган чиқинди соҳаси ягона иқтисодий тизим сифатида шакллантирилди ҳамда санитар тозалаш хизматлари республиканинг чекка ҳудудларида истиқомат қилувчи аҳолигача етказиб борилди.

Ўз навбатида, қабул қилинган тегишли қарорлар билан:

аҳолига санитар тозалаш хизматларини кўрсатиш учун жойларда ташкил этилган “Тоза ҳудуд” давлат унитар корхоналарида 8 минг нафардан ортиқ ёки 2016 йилга нисбатан 3,2 баробарга ортиқ аҳоли доимий иш ўринлари билан таъминланди;

давлат бюджети маблағлари ҳисобидан “Тоза ҳудуд” ДУКлар учун 1 121 та махсус техника харид қилиш ҳисобига 13 та “Тоза ҳудуд”, “Махсустрас”, “Мароқанд Обод” ДУКлар ҳамда 118 та хусусий санитар тозалаш корхоналари тасарруфидаги махсус техника воситаларининг умумий сони 3 806 тага етказилди, ушбу кўрсаткич 2016 йилдаги кўрсаткичга нисбатан 2,6 баробарга кўпдир (2016 йилда – 1 439 та махсус техника);

санитар тозалаш соҳасида инфратузилмани ривожлантириш учун 2017 – 2020 йиллар давомида жами 871,8 млрд. сўм, шундан, давлат бюджетидан 563,1 млрд. сўм, бюджетдан ташқари манбаалар ҳисобидан 16,9 млрд. сўм ва тижорат банкларининг кредитлари ҳисобидан 291,8 млрд. сўм маблағлар ажратилди.

республика ҳудудининг 90,0 фоизи санитар тозалаш хизматлари билан таъминланиб (шундан хусусий сектор улуши 19 фоизни, Тошкент шаҳридан бошқа

шаҳарларда 100 фоизни ташкил этади), 2016 йилга нисбатан 18 баробарга (2016 йилда 5 фоиз), 2019 йилга нисбатан 1,3 баробарга (2019 йилда 69 фоиз) ортди.

Шу билан бирга:

санитар хизмат кўрсатиш доираси кенгайтирилиши ҳисобига 2020 йил давомида санитар тозалаш корхоналари бўйича аҳолидан тушган тушум миқдори 370,8 млрд. сўмгача етказилиб, бу кўрсаткич 2019 йилга (284,2 млрд. сум) нисбатан 1,3 баробарга ҳамда 2016 йилдаги (28,8 млрд. сўм) кўрсаткичга нисбатан 13 баробарга ортди;

республикада бир йилда ўртача ҳосил бўлаётган 7,1 млн. тонна маиший чиқиндиларнинг 1,8 млн. тоннаси қайта ишлашга жалб қилиниб, қайта ишлаш даражаси 9 фоиздан 32,4 фоизгача етказилди (2019 йилда 1,2 млн. тонна, 17 фоиз қайта ишланган);

чиқиндиларни ташиб кетиш учун тадбиркорларга ҳудудларни давлат-хусусий шериклик асосида жалб қилиш механизмлари яратилмоқда. Шу билан бир қаторда, 2020 йил давомида 28 мингдан ортиқ чиқиндилар билан боғлиқ қонунчилик талаблари бузилган ҳолатлар аниқланган. Ушбу ҳолатлар юзасидан фуқаролар ҳамда мансабдор шахсларга нисбатан маъмурий чоралар қўлланилиб, 3,7 млрд. сўм миқдорида жарималар қўлланилди.

Давлат ва нодавлат ташкилотлар билан ҳамкорликда, маҳалла ва ижтимоий объектларда чиқиндилар билан боғлиқ ишларни амалга ошириш соҳасидаги қонунчилик талабларини тушунтириш, аҳолининг экологик маданиятини оширишга йўналтирилган жами 17 881 та семинар, учрашув ва давра суҳбатлари ўтказилди, 1 073 та радио эшиттиришлар ва 755 та телекўрсатувлар тайёрланди ҳамда газета ва журналларда 927 та мақолалар нашр этилди.

Бугунги кунда, ҳудудларда санитар тозалаш фаолиятини олиб боровчи корхона ва ташкилотларга тегишли қаттиқ маиший чиқиндиларни кўмишга мўлжалланган 239 та полигонлар мавжуд, эгаллаган ер майдони қарийб 1,7 минг гектар, тўпланган чиқиндилар ҳажми 90,1 млн. тоннани ташкил этади. Шундан 44 та полигон рекультивация қилиниб, ҳокимият ер захирасига топширилди. Қолган 195 қаттиқ маиший чиқинди полигонларини ҳолати таҳлил қилинганда 30 таси иш фаолияти тўхтатилган, 26 таси 56 фоизга 87 таси 71 фоизга, 52 таси 80-85 фоизга тўлган.

Қаттиқ маиший чиқиндихоналар бўйича олиб борилган мониторинг натижалари шуни кўрсатмоқдаки 2018-2022 йилларда янги 19 та, маиший чиқинди полигони 113 гектар майдонда ташкил этилди.

Жумладан 2018 йилда 11 та 52 га, 2019 йилда 3 та 28 га ва 2020 йилда 5 та 33 га майдонда.

Шундан, Жиззах вилоятида 4 та 40 га майдонда, Сирдарё вилоятида 7 та 38 га майдонда, Самарқанд вилоятида 2 та 12 га майдонда, Навоий вилоятида 2 та 4 га майдонда, Сурхондарё вилоятида 1 та 4 га майдонда, Тошкент вилоятида 1 та 3 га

майдонда ва Хоразм вилоятида 1 та 2 гектар майдонда. Ушбу маълумотлардан кўриниб турибдики келгусида бу кўрсаткичлар кенгайиши мумкин.

Амалиётда кўпгина чиқиндихона майдонларидан лойиҳа муддатидан кўпроқ фойдаланилмоқда, чиқиндихоналарнинг аксарият қисми техник ва санитар хавфсизлик қоидаларига риоя қилинмаган ҳолда қурилган, қолаверса махсус техникалар етишмайди.

Шу муносабат билан Тошкент шаҳрига қарашли бўлган 1967 йилда ташкил этилган Оҳангарон туманидаги 59 га қаттиқ маиший чиқиндихона тўлаётганлиги муносабати билан Жанубий Корея давлатининг инвестицияси асосида янги ташкил этилаётган 30 гектарли чиқиндихона замонавий лойиҳа бўйича ишлар бошлаб юборилди.

Қаттиқ маиший чиқиндихоналарни фойдаланиш муддатини узайтириш бизнинг фикримизча қуйидагилардан иборат бўлиши лозим:

чиқиндиларни саралаш тизимини тадбиқ қилишни ташкил қилиш учун комплекс чора - тадбирларни амалга ошириш;

чиқиндиларни бошқариш учун замонавий технологияларни жорий этиш йўли билан уларни чуқур қайта ишлашга эришиш;

маиший чиқиндиларни экологик жиҳатдан тоза сақлаш;

чиқиндихоналарнинг атроф - муҳитга салбий таъсирини камайтириш;

аҳоли пунктларининг санитар ва экологик ҳолатини яхшилаш;

мавжуд полигонларни келгусида рекультивация қилиш ва ерларни фойдаланишга қайтариш;

Шунингдек ижтимоий аҳамиятидан келиб чиқиб санитар-эпидемиологик вазиятни яхшилаш ҳисобига аҳолининг касалланиш даражасини пасайтириш, янги ишчи ўринларини яратиш, аҳолини экологик маданияти, саводхонлигини ва хабардорлигини ошириш зарур.

Маиший чиқиндиларни морфологик таркибидан иккиламчи ресурсларни қайта ишловчи корхоналар тизимини жадал ривожлантириш вақти етиб келди. Бунинг учун тадбиркорларни имтиёзлар берилиши билан қўллаб қувватлаш мақсадга мувофиқ.

Фойдаланилган адабиётлар

1. Ўзбекистон Республикаси Вазирлар Маҳкамасининг “Қурилиш чиқиндилари билан боғлиқ ишларни амалга ошириш тартибини янада такомиллаштириш чора-тадбирлар тўғрисида”ги 2021 йил 28 январдаги 40-сон қарори.

2. Юлдашев А.А, Пулатов Х.Л., Йигитов Ф.Б., Шарипова У.Л. “Чиқиндиларни бошқариш технологияси” дарслик., Тошкент 2022 йил.

3. Табиат ресурслари вазирлиги “Чиқиндиларни бошқариш сиёсатини белгилаш” бўйича бошқарма ҳисоботлари 2022 й.

4. Кондратенко Т.О., Сайбель А.В. Оценка воздействия строительного производства на окружающую среду // Инженерный вестник. 2012. № 4-2 (23)